

מזהר"ל אקדמות

פרקי חיים • משנה • השפעה

עורך אלחנן ריינר

מהר"ל: אקדמות

פרקי חיים ♦ משנה ♦ השפעה

עורך
אלחנן ריינר

מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי
ירושלים

תוכן העניינים

7	אלחנן ריינר	אקדמות מילין
	שער ראשון	בין הזמנים: פראג בתקופת מהר"ל
	הלל יוסף קיבל	פראג היהודית, פראג הנוצרית והטירה ב'תור הזהב'
17		של העיר
	תומס דה קוסטה	עולם בתמורה: אמנות, מדע ומגיה בפראג של
31	קאופמן	רודולף השני
	שער שני	מהר"ל: פרקי חיים
51	יצחק יודלוב	מהר"ל מפראג, חייו ויצירתו הספרותית
	רחל לאה גרינבלט	'עשות ספרים אין קץ חיבר': דפוס, זיכרון, כתיבה
75		אוטוביוגרפית ומהר"ל מפראג
	אלחנן ריינר	ייחוס והוצאת שם רע: מהר"ל, משפחת בצלאל
101		ופרשת הנאדלר
127	משה אידל	על גלמים אסטרליים, הדלאי לאמה ומהר"ל
	שער שלישי	מהר"ל: עיונים במשנתו
	יורם יעקבסון	קדושת הסדר וסדר הקדושה בהגותו של מהר"ל
147		מפראג
	עוזיאל פוקס	הטקסט, הלשון והאמת – הרקע ההגותי לפרשנות
197		האגדה של מהר"ל מפראג
	אורית רמון	קונפסיונליזציה ושלום עולמי – עיון בפירוש מהר"ל
215		למגילת אסתר
	דוד סורוצקין	מהר"ל מפראג, עיצוב הקנון היהודי ומעמדם הזר
231		של יהודי אירופה בעת החדשה

	תאולוג עם נטייה הומניסטית: העמדות החברתיות והאנתרופולוגיה של מהר"ל מפראג	פאבל סלאדק
275	מהר"ל ומושג ה'אני' של העת החדשה המוקדמת	אלן בריל
305		
	על סף עידן המדע	שער רביעי
	שעשועים אסטרולוגיים וקבלה גאומטרית בפראג של ימי מהר"ל	רז חן-מוריס
331	דימויים גאומטריים בהגותו של מהר"ל מפראג	אריאל פורסטנברג
357	שימוש התאולוגי של מהר"ל במונחים אריסטוטליים	אסתי אייזמן
393		
	מהר"ל בהגות היהודית החדשה	שער חמישי
	'שני מיני האחדות': מהר"ל, ה'שפת אמת' והמפנה הדואליסטי בחסידות פולין המאוחרת	בנימין בראון
411	אחדות ההפכים במשנתו של מהר"ל והשלכותיה על ההגות היהודית	אבינועם רוזנק
449	שלילת הגלות ושלילת שלילתה: ייצוגיו הלאומיים של מהר"ל בקרב ציוני פראג ובהיסטוריוגרפיה הציונית הירושלמית	דימיטרי שומסקי
489	הגולם בארץ הגאים: על לימודי מהר"ל במחצית השנייה של המאה העשרים בצרפת	שמואל ויגודה
503		
	מהר"ל: ייצוגים אמנותיים	שער שישי
	'הוא ייזכר באופן שונה בתכלית': כתיבת דמות מהר"ל ושכתובה מאגדה ועד מטפורה	קורנליה טמשווארי
545	גילומים: ייצוג דמות המהר"ל בתאטרון ובקולנוע	יהודה מורלי
567		
589		המשתתפים בקובץ
591		מפתח

סטה ממשנת ההוגה הגדול מפראג. אצל מהר"ל מפראג החלוקה האפיסטמית היא בין השכל האנושי ה'טבעי', המייצג את החשיבה הרציונלית, לבין השכל ה'נבדל', המייצג את האמונה. האמונה נמצאת אפוא ב'סדר' העל טבעי, המייצג את האחדות הגלויה יחסית; אצל השפת אמת' לעומתו השכל הרציונלי כלל איננו מובא בחשבון, ואילו את האמונה הוא משייך לצד ההסתר דווקא. את צד הגילוי הוא משאיר ל'אמת' – שהיא כנראה ההשגה המיסטית ('אספקלריא דנהרא'). אכן מהר"ל לא ראה ערך מיוחד בהשגה המיסטית, ולכן לא נדרש לתת לה מקום כלשהו במשנתו. לעומת זאת השפת אמת' הרגיש מחויב לפרוץ חוב כלשהו להשגה זו, מורשת הבעש"ט ותלמידיו, ועל כן לאחר שסילק אותה לגמרי מן הזירה הראלית ביצר לה לכל הפחות מקום בזירה האוטופית, זו של הגאולה העתידה.

תרומה נוספת של השפת אמת' למחשבה המהר"לית נוגעת לתפקידו של האדם מישראל לנוכח הדואליות המטפיסית של העולם השפל. מהר"ל קרא להשליט את ה'נבדל' על ה'טבעי' באמצעות האמונה וקיום המצוות. השפת אמת' לא יכול היה להסתפק בכך; הוא ביקש לתת אתגר רוחני-חזויתי גם לזמן הזה. לאחר שהשליך את החוויה המיסטית לזמן הגאולה, הוא הציג תחתיה אתגר סולידי הרבה יותר – האתגר של 'המשכת' (כלומר, משיכת) אור האחדות אל תוך הריבוי, או בניסוח קרוב, העלאת הריבוי אל האחדות. הדרישה לעשות כך עוברת כחוט השני באין-ספור שיחות של השפת אמת', לכל אורך פרשיות התורה ולכל אורך השנים שדרש בהן, בצורותיה השונות (גם אם לא דווקא בניסוח זה): יש למשוך את אור הנס אל תוך הטבע, ⁹⁰ את אור השבת אל ששת ימי המעשה, ⁹¹ את אור המועדים אל תוך ימי החולין והפעולות הגשמיות, ⁹² את אור הגאולה אל תוך הגלות, ⁹³ את אור האמת אל תוך האמונה, ⁹⁴ את אור התורה שבכתב אל תוך התורה שבעל פה, ⁹⁵ וכן – וכאן יש הפתעה קטנה – את

90 שם, חנוכה תרל"א, תרל"ו, תרמ"א; פסח, תרל"א; וישב תרל"ח; אמור תרל"ה, תרמ"ו, תרנ"ג; בא תרמ"א; שם, ליקוטים, חנוכה; ליקוטים, תבוא; ועוד.

91 שם, חיי שרה תרל"א, תרס"א; ויצא תרנ"ב; וישלח תרל"ב; מקץ תרמ"ב; ויגש תרל"ה; יתרו תרנ"א; משפטים תרמ"א, תרנ"ד, תרס"ג; שקלים תרל"ח; תרומה תרמ"ה; תשא תרל"ג, תרל"ו, תר"ן, תרנ"ב, תרנ"ג; ויקרא תרמ"ט; צו תר"ן; שמיני תרל"ט; תזריע תרל"א, תרל"ה, תר"ס; קדושים תרמ"ו, תרס"ג; אמור תרנ"א; בהר תר"ס; במדבר תרמ"א; שלח תרל"א; קרח תרל"א; שבת תשובה תרנ"א; שם, ליקוטים, שבת תשובה, שבת חוהמ"ס. לנתינת: 'יעקבסון, קדושת החולין בהסידות גור: עיונים בתפיסת השבת בדרושי "שפת אמת"', צדיקים ואנשי מעשה (לעיל הערה 43), ירושלים תשנ"ד, עמ' 241–277.

92 שפת אמת (לעיל הערה 78), נח תרמ"ט; פסח תרל"ט, תרמ"ז; אמור תרנ"ד, תרנ"ה.

93 שם, חנוכה תרמ"א; ויחי תרמ"ג; בא תרס"א. לנתינת: יעקבסון, גלות וגאולה (לעיל הערה 68).

94 שפת אמת (לעיל הערה 78), פקודי תרמ"א, תרמ"ג; ועוד. לנתינת: יעקבסון, שם.

95 שפת אמת (לעיל הערה 78), חנוכה תרנ"ו; ויגש תרס"ג; בא תרל"ב; בהר תרל"ב; במדבר תרס"ג; דברים תרנ"ד; ליקוטים וירא, ויגש.

אור ישראל אל תוך אומות העולם. אכן, ה'שפת אמת' איננו דוגל בהפצה פעילה של היהדות בקרב הגויים, אך הוא מייחל לשלב שבו 'עתידי להיות' ה' אחד" גם לכל האומות, [...] שבסוף גם כל העולם יהי' להם דביקות והתקשרות בישראל'.⁹⁶ מה טיבה של דרישה זו ל'המשכת' האור? ה'שפת אמת' איננו מבאר אותה במילים מפורשות, אך מתוך הקשר הדברים אפשר ללמוד מהי כוונתו. לעתים מדובר בפעולות בעלות אופי קונקרטי, כגון השגת האחדות בעם ישראל, כפי שראינו לעיל, אך על פי רוב עניינה בהתעוררות ובמודעות לנוכח ביטויי הגילוי המוגבלים שבעולמנו. את הנסים עצמם איננו רואים, אך בחגים שנקבעו לזכרם ישנה התעוררות מחודשת של אורותיהם, ואותה נוכל להרגיש; השבת היא זמן מיוחד במינו שבו ההארה גדולה במיוחד, ועלינו להתעורר ולהרגיש זאת; וכך הלאה. עיקר ה'המשכה' היא אפוא בתחום המחשבה והרגש, וכאמור מדובר ברגשות סולידיים ביותר, ודומה כי יש כאן לכל היותר הד קלוש של הקריאה הגדולה לחוויה מיסטית ולהאדרת כוח המחשבה, שהופיעה בחסידות המוקדמת. במקום אידאל המחשבה המדלגת מעבר למחסומי עולם הריבוי אל מרחבי 'האחדות הפשוט' הציג ה'שפת אמת' את אידאל המחשבה המוצאת מעט מאורה של אחדות זו בתוך עולם הריבוי, שאת גבולותיו אין לפרוץ עד לבוא הגאולה. ספק אם ה'שפת אמת' עצמו היה מודע למהלך הרעיוני שביצע, שהרי את רוח החסידות הממונת הוא לא הוליד יש מאין אלא ירש אותה מסבו וראה אותה בסביבתו, ועל כן האמין מן הסתם כי זוהי החסידות האותנטית וביקש לפרש לאורה גם את הטקסטים של אבות החסידות המוקדמים.

נוכחנו אפוא בשתי סטיות עיקריות של ה'שפת אמת' ממשנת מהר"ל: ראשית, העתקת מקומה של האמונה מן הגילוי אל ההסתר, והעמדת ה'אמת' כצורת הגילוי השלמה; ושנית, הקריאה ל'המשך' את אור האחדות אל תוך הריבוי בגילוייו השונים.⁹⁷ בהתאם לניתוח דלעיל, שתי הסטיות הללו נעשו מתוך ניסיון לשמור על רציפות – ולו גם במישור האוטופי או ברמה חווייתית קלושה – עם מורשת החסידות המוקדמת. ככלל מדובר בסטיות קלות למדי מן המהר"ל ובוודאי שאין הן פוגמות כמלוא נימה במבנה המטפיסי הבסיסי – הדואליסטי בעיקרו. ואמנם, בתחום המטפיסיקה ה'שפת אמת' לא

96 שם, ויחי תרס"א; להלן הערה 107; וכן אצל גרין (לעיל הערה 72), עמ' xliii. המשכת אור האחדות אל תוך הריבוי היא גם מהותה של התשובה לפי ה'שפת אמת': שפת אמת (לעיל הערה 78), ראש השנה תרנ"ז; וישב תרל"ח; ועוד. קסירר סבור כי גם בתפיסת התשובה של ה'שפת אמת' יש למצוא את עקבות השפעתו של מהר"ל (לעיל הערה 30, עמ' 41, הערה 137).

97 למקורו של המונח 'המשכה' נדרש אידל בספרו דלעיל (הערה 3), עמ' 133–134, וכן לפי מפתח העניינים, בערך 'המשכה'. אך ברור למדי כי ה'המשכה' של ה'שפת אמת' מנוערת מן האופי המגי של ה'המשכה' הקבלית והחסידית המוקדמת ועיקרה בהשראת קדושה בעולם, מבלי שתהיינה לה בהכרח תוצאות ארציות מיטיבות עבור בני האדם.

מהר"ל: אקדמות - פרקי חיים, משנה, השפעה כולל מאמרים המשקפים את מצב המחקר של מהר"ל לסוגיותיו עד להופעתו. מאמריו הם אפוא 'אקדמות'. הם מציעים את כיווני המחקר הקיימים ומסמנים את העתידים להתפתח. הם משרטטים את דמותו של מהר"ל, שפעל במפנה המאות השש עשרה והשבע עשרה, בין אשכנז ה'היסטורית', מזה, למרכז האשכנזי החדש במזרח, בממלכת פולין, מזה, ובתווך, פראג הקיסרית, עירו של רודולף השני, אוהב החכמה, המדע והמגיה, וחצרו הפתוחה לחדש, לישן, למפתיע ולמוזר. בתוך המרחבים הללו הולכת ומתבררת דמותו של מהר"ל כהוגה החשוב ביותר שפעל בחברה היהודית האירופית בעת החדשה וכמבקר החשוב ביותר של החברה היהודית ותרבותה בזמנו. מן המקום הזה ניסח את משנתו החינוכית החדשנית ויצר את הגותו השיטתית המקיפה, שהלכה ונחשפה בהדרגה רק למן המאה התשע עשרה, על סף התקופה המודרנית ממש, והשפיעה על הזרמים הדתיים המרכזיים שפעלו בחברה היהודית האירופית באותה עת - ועודנה משפיעה עד היום.

הספר **מהר"ל: אקדמות** מחולק לשישה שערים, הכוללים עשרים ואחד מאמרים, המשקפים כל אחד בדרכו כיוון מחקרי פעיל, ובהצטרפם - את מצב המחקר של מהר"ל ומשנתו כיום. הם דנים במרחב הַכְּאֵלִי שבתוכו פעלה הקהילה היהודית בפראג בימי מהר"ל, בפרקים מן הביוגרפיה הלא שלמה של מהר"ל, במשנתו ובזיקתה אל המדע החדש, בהשפעת מהר"ל והגותו על זרמי מחשבה יהודית בעת החדשה, ובייצוגים אמנותיים של דמות מהר"ל ושל הגולם, הדמות האגדית שהשפיעה יותר מכל על דימויו הציבורי, היהודי והלא יהודי כאחד.

אלחנן ריינר, עורך הספר, הוא פרופסור אמריטוס של החוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל אביב. מחקריו עוסקים בין השאר בהיסטוריה תרבותית של יהודי אירופה, בעיקר של מזרחה, בעת החדשה המוקדמת.

תאריך הופעה: ינואר 2015
מחיר מומלץ: ₪ 118

